

ПРОФЕСІЙНА ПОЗИЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК СУБ'ЄКТА НАВЧАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

Кравчук В.,

студент магістратури Навчально-наукового інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації.

Визначення суб'єктності як здатності людини усвідомлювати себе, робити вибір у системі соціальних стосунків, розуміти сутність своїх дій і життя, здатність бути стратегом власного життя, носієм знань, волі, цінностей [4; 5; 6; 10], обумовлює те, що в навчальному процесі при підготовці майбутнього вчителя активними суб'єктами є, з одного боку, викладач, з іншого, – студент. Суб'єктність майбутнього вчителя виявляє себе в здатності молодій людині формувати *критичне перетворювальне ставлення* до навколишнього світу і власної діяльності. Відповідно до того, на які сфери життєдіяльності спрямовані інтереси того, хто навчається, в яких формах і наскільки соціально цінно і особистісно значуще він реалізує себе, наскільки його поведінка у навколишньому світі визначається світоглядом, можна говорити про його успішну професійну та особистісну реалізацію. Студент у навчальному процесі виступає, з одного боку, як суб'єкт діяльності (носій діяльності), з іншого, – як суб'єкт стосунків [1, с.265]. Саме його активність у діалогічній взаємодії з іншими суб'єктами навчання слугує передумовою до виникнення в його особистісних структурах суб'єктних позицій і нових особистісних сенсів.

Під *позицією активного суб'єкта* ми розуміємо погляди, принципи, покладені в основу поведінки, дій цього суб'єкта [7, с.48], а також погляди, уявлення і установки особистості відносно яких-небудь проблем науки, культури і власної життєдіяльності, що реалізуються і відстоюються нею в референтних групах. У цьому значенні позиція передає сутнісну характеристику поняття «ситуація розвитку» як єдності суб'єктивного і об'єктивного в особистості, що формується в спільній діяльності з іншими суб'єктами [1, с.191]. Тобто позиція – осмислена і прийнята особистістю ідея, виведена на основі вивчення фактів і понять, де в єдності з інтелектуальним компонентом знаходиться емоційний (ставлення) і мотиваційно-спонукальний [7, с.174].

Говорячи про позицію суб'єкта навчання, ми, передусім, маємо на увазі його світоглядну, професійно-педагогічну і пізнавальну спрямованість. Н. Лабунська вважає позицію центральним компонентом навченості як особистісної якості [8, с. 177]. О. Газман розглядає виховну позицію як результат взаємопроникнення соціальних, професійних й індивідуально-типологічних якостей особистості [3, с. 16].

Адекватне розуміння своєї соціальної і професійної ролі, значущості майбутньої праці, проєкція професійних якостей, можливостей і обов'язків майбутньої професійної діяльності відносно власної особи, власних якостей

і потенції складається у майбутнього вчителя за час навчання і кристалізується у вигляді особливого виду поглядів, уявлень, установок і диспозицій відносно власної життєдіяльності [5]. Тобто в студента педагогічного ЗВО з'являється комплекс соціальних, професійних і особистісних позицій, що розвиваються в період навчання і реалізуються в подальшій соціальній активності і практичній професійній діяльності.

Формування особистістю певної позиції в різних сферах актуальної життєдіяльності прямо пов'язано з її самовизначенням і передбачає вироблення індивідуальної лінії поведінки [3, с.29]. Сучасні студенти раніше відчують необхідність у визнанні і соціальному ствердженні. В той же час, вік вступу в активне самостійне життя має тенденцію до підвищення. Розрив, що утворюється, різко загострює багато психічних процесів, властивих юності, зокрема, веде до активних пошуків шляхів самоствердження і засобів пред'явлення власних позицій.

О. Бондаревська розглядає позицію людини як систему громадських зв'язків, спілкувань, що оцінюються нею як те, заради чого і як вона використовує природжене і набуто нею (риси темпераменту, отримані знання, вміння, навички) [2]. Позиція людини є деякою системою, що має об'єктивно-суб'єктивний характер. Вона об'єктивна, оскільки детермінована громадським буттям, а зміст її визначений характером громадських стосунків. Вона суб'єктивна, оскільки складається при безпосередній участі людей, під впливом їх свідомості.

У психолого-педагогічній літературі проблема формування позиції традиційно розглядається в контексті майбутньої професійної діяльності (А. Маркова, Л. Мітіна, Н. Нестерова, Г. Суходольский, Н. Талізїна та ін.). В. Сластьонін цілісно підходить до проблеми становлення педагогічної діяльності на основі формування «стійкої сукупності соціально-психологічних властивостей особистості – її життєвої позиції, установок, а також вольових якостей, необхідних для діяльності» [9, с.13].

Термін «позиція» в контексті педагогічної діяльності зустрічається в поєднанні «позиція педагога» (В. Шаталов), професійно-педагогічна позиція (Н. Бочкіна, І. Колеснікова, І. Мавріна), позиція викладача (Л. Жуйкова), позиція особистості педагога (М. Цьолух). Важливим є зв'язок позиції зі змістовим аспектом діяльності вчителя, оскільки саме позиція є визначальною для побудови сенсу діяльності. Н. Щурковою запропоноване розуміння педагогічної позиції як продукту педагогічного мислення, наслідку усвідомленого освітнього процесу [10]. На думку Н. Шеліхової, професійна позиція може бути представлена як єдність професійної свідомості, професійної діяльності і професійних стосунків. У дослідженнях В. Слободчикова, Р. Каменського, С. Краснова професійна позиція визначається як відповідальне ставлення до цінностей і способів реалізації діяльнісних норм. Тут важливим є акцент на ціннісному ставленні суб'єкта до своєї діяльності. На думку О. Бондаревської, професійна позиція педагога є досить стійким феноменом свідомості і визначає той тип взаємодії з учнем, який буде реалізований цим педагогом у його педагогічній діяльності.

Досліджуючи особливості прояву позиції педагога (партнерської та авторитарної) при спілкуванні з учнем, вона зазначає, що найбільш сприятливу атмосферу спілкування створює позиція рівноправного партнера, яка характерна для особистісно-орієнтованого навчання [2].

Професійна позиція майбутнього вчителя, яку ми визначаємо як інтеграційну характеристику його особистості, відображає суб'єктну систему стосунків, теоретико-методологічних знань, ціннісних орієнтацій і визначає рефлексивний спосіб педагогічної діяльності, виступає як показник міри самореалізації, самоствердження і саморозвитку фахівця (збереження професійно значущих способів і нормативів професійної діяльності, побудова на цій основі власної системи дій; вироблення особистісних сенсів, критеріїв і норм професійної діяльності; вихід за межі нормативної діяльності; незалежність мислення, здатність до авторського проектування і особистісно значущого способу здійснення педагогічного процесу).

У позиції відображається вся складна сукупність *ціннісного ставлення* людини до професійної діяльності, система поглядів і установок її як особистості, що визначає вибір лінії поведінки в суспільстві, щодо праці тощо. Професійна позиція безпосередньо залежить від особистісних цінностей і життєвих цілей. Якщо прийняти схему, що описує суть професії учителя як «людина – система сенсів – людина», то стає очевидним, що саме ці сенси визначатимуть його професійну позицію.

До моменту початку навчання у ЗВО студент вже має низку ціннісних позицій, оскільки з народження знаходиться у світі культури і має можливості для взаємодії з науковими і соціальними досягненнями. У виробленні професійної позиції він має можливість спиратися на накопичений досвід спілкування і світосприйняття. Його власний рівень культури задає систему ціннісних уявлень, слугує базою для постановки і реалізації пізнавальних завдань – практичних і особистісних. І щоб зрозуміти свої справжні цілі і бажання, молодій людині необхідно їх сформулювати і порівняти з установками інших: товаришів по навчанню, вчителів, учнів, їх батьків, тобто поставити себе в активну позицію, пізнавальну і комунікативну. Таким чином, педагогічна позиція може бути представлена одночасно як особистісна, професійна, культурно-діяльнісна (в особистісній позиції учитель завжди зустрічається з іншою людиною, в професійній – з умовами її становлення і розвитку).

Спираючись на роботи О. Бондаревської, О. Газмана, С. Гончаренка, Н. Лабунської, В. Слатьоніна, ми можемо визначити структуру і основні компоненти професійної позиції майбутнього вчителя. Комплексний підхід до її формування полягає в єдності когнітивно-ціннісного, емоційно-вольового і комунікативно-діяльнісного компонентів.

Когнітивно-ціннісний компонент полягає в оптимальному засвоєнні найважливіших (базових) педагогічних понять, законів, теорій і, одночасно, в усвідомленні їх змістово-ціннісних характеристик, що мають визначальне значення для розуміння сутності педагогічних процесів. Впливаючи переважно на інтелектуальну сферу (при ігноруванні інших компонентів

особистості), можна виховати лише бездушного резонера, що може міркувати, але не здатен переживати ідеї, що сприймаються, і бути готовим до їх практичного втілення у своїй діяльності і поведінці. В той же час недооцінка ролі впливу на інтелект заважає формуванню переконань особистості, завдяки яким вона може діяти відповідно до усвідомлених соціальних цілей, в інтересах суспільства і своїх власних.

Емоційно-вольовий компонент – стійке, усвідомлене особистісне ставлення до матеріалу, що вивчається, його професійно орієнтованого педагогічного змісту, що виникає при зіставленні прийнятих у професійному середовищі цінностей з особистісними мотивами і життєвими сенсами конкретного студента; діалогічний підхід до педагогічної дійсності; загальна спрямованість на обраний вид діяльності, переконаність у правильності вибору; вміння помітити неадекватність у власних ціннісних установках, здатність до самоаналізу і рефлексії. «Переведення» знань і особисто усвідомленого досвіду, набутого в різноманітних видах пізнавальної діяльності, в стійкі погляди і переконання, створює позиційний спектр, що спрямовується у професійну поведінку. Свідомість формування власної позиції досягається активним розумовим процесом, підвищенням діалогової активності особистості.

Комунікативно-діяльнісний компонент реалізується в діалоговій активності і полягає в умінні і готовності пред'явити, обговорити або змінити свої ставлення, сенси і цінності. Більшість авторів єдина щодо таких висновків: тільки позиція активного суб'єкта забезпечує майбутньому вчителеві безперервність і стійкість особистісного і професійного росту. За визначенням С. Гончаренка, суб'єкт професійної педагогічної діяльності — це вчитель-професіонал. Він відрізняється від учителя-предметника тим, що орієнтований на роботу з дітьми, з людською суб'єктністю, а не тільки з навчальним матеріалом. На відміну від виконавця він вільний та ініціативний у розробці стратегії і тактики своєї професійної діяльності [7].

Важливою характеристикою майбутнього вчителя як суб'єкта діяльності є і те, що він, на відміну від фахівця-предметника, який у своїй професійній діяльності не виходить за межі свого статусу (статус розуміється як характеристика стосунків, предметно регламентованих, в яких людині однозначно задані в готовому вигляді її місце, способи взаємодії, система поглядів і оцінок), а виробляє по відношенню до своєї діяльності певну професійну позицію. Тобто позиція — це комплекс уявлень майбутнього вчителя про себе як професіонала, стійка система ставлень до себе, учня, колег, що визначають його поведінку.

Іншими словами можна сказати, що професійна позиція по суті є індивідуальним самовизначенням особистості в контексті професійної діяльності і вибудованою на цій основі професійною концепцією «Я – вчитель». Згідно з Р. Бернсом, «Я-концепція» є діалектичною сукупністю властивих кожній особистості установок, спрямованих на саму особу. Позитивна «Я-концепція» забезпечує позитивне ставлення до себе, самоповагу, самоприйняття, відчуття власної цінності. Тільки у разі

позитивної «Я-концепції» вчитель буде прагнути до самоактуалізації в педагогічній діяльності [2]. Почуваючи себе впевнено, він буде доброзичливим і справедливим у ставленні до всіх учнів, буде здатен здійснювати педагогічну діяльність не у формі дій, спрямованих на пригнічення особистості і самостійності учня, а на створення оптимальних умов для творчої діяльності учнів.

Критеріями розвитку професійної позиції майбутнього вчителя є: 1) особистісне ставлення до вчительської діяльності, що формується на основі системи уявлень, життєвих цінностей, у вигляді настроїв, почуттів, емоційних реакцій студента, що ведуть до створення системи професійних цінностей; 2) уявлення і оцінки, пов'язані з оволодінням професійними знаннями. Обсяг засвоєних професійних знань, усвідомлення зв'язку між явищами педагогічної дійсності є запорукою гармонійності формування позиції майбутнього вчителя; 3) здатність до творчої переробки професійних знань, співвіднесення професійних знань з адекватною їм системою цінностей і життєвих сенсів, що стали особистісними установками.

Література

1. Ананьев Б.Г. Структура индивидуального развития как проблема современной педагогической антропологии / Б.Г. Ананьев // Избр. психол. тр. : В 2-х т. – М.: Педагогика, 1990. – Т.2. – 287 с.
2. Бондаревська О.В. Теоретико-методологічні питання вивчення формування педагогічної культури / О.В. Бондаревська // Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: Зб. наук. праць. – Чернівці. Вид-во ЧНУ, 2009. – С. 28-36.
3. Газман О.С. Базовая культура и самоопределение личности / О.С. Газман. – М., Школа-Прес, 2009. – 93 с.
4. Галузьяк В. М. Активізація рефлексивних процесів як умова розвитку особистісної зрілості майбутніх учителів / В. М. Галузьяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 39. – Вінниця, 2013. – С. 59-65.
5. Галузьяк В. М. Свободність як професійно важлива якість педагога / В. М. Галузьяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 18. – Вінниця, 2006. – С. 212–216.
6. Галузьяк В. М. Сутнісні ознаки свободності особистості / В. М. Галузьяк // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – №6 (30). – Ч 1. – С. 262-267.
7. Гончаренко С.У. Багаторівнева підготовка в педагогічному університеті / С.У. Гончаренко // Педагогіка і психологія. – 2004. – №1. – С.47-55.
8. Лабунська Н.О. Методики вивчення і деякі результати оволодіння знаннями з педагогічних дисциплін / Н.О. Лабунська // Підготовка фахівця в галузі освіти: Аналіз і оцінка якості. Вип.ІІІ. – Полтава: Освіта, 2016. – С. 173-179.
9. Слостенин В.А. Формирование личности учителя современной школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Слостенин. – М.:Просвещение, 1996. – 160 с.
10. Щуркова Н.Е. Педагогическая технология как учебная дисциплина / Н.Е. Щуркова // Педагогика. – 1993. – №3. – С. 59-66.